

Irena Brežná

absynt
prokletí/reportéři

„Kdo je tady terorista?
Ten, kdo nás bombarduje,
nebo ten, kdo nás brání?
Terorista je ruský prezident.“

Vlčice ze Sernovodsku

Zápisky z čečenské války

absynt

Irena
Brežná
Vlčice ze
Sernovodsku
Zápisky
z čečenské
války

Přeložil Jan Mattuš

Prokletí reportéři
Absynt 2024

Obsah

- 9 Předmluva Petry Procházkové**
- 24 První válka (1994-1997)**
- 25 Vlčice ze Sernovodsku
- 39 Věrnost detailům
- 49 Spolknutá smrt
- 57 Honba za jednotnou slzou
- 65 Gen spravedlnosti
- 76 Nezávislost (1997-1999)**
- 77 Kultura odporu
- 85 Kde mrtví jsou důležitější než živí
- 93 Botičky pro jednoohé
- 97 Kazachstán
- 102 Druhá válka (1999-2006)**
- 103 Maťuška Rus a její syn
- 111 Sběratelka duší
- 119 Za hranicemi těla
- 125 Výkřiky v babylonské věži
- 129 Vyslanec světla
- 133 Vykupitel ze studu
- 139 Kdo je přítel a kdo nepřítel?
- 143 Bez vousů a potichu
- 149 Povinná amnézie
- 156 Poválečná doba (2006-2012)**
- 157 Normální zázrak
- 161 Únos Čechenek
- 169 Vzpřímeně a v hyperflexi
- 175 Anna Politkovská:
Krvavá hypnóza
- 177 Doslov Ireny Brežné**
- 187 Ediční poznámka**

Copyright © Irena Brežná
Cover art © Pavlína Morháčová
Translation © Jan Mattuš
ISBN 978-80-8203-497-7

Předmluva

Moje ženy a jejich válka

Kdysi mi jeden nejmenovaný kolega z jednoho západního časopisu řekl, že nemá tak zvané (opravdové neexistují) válečné zpravodajky rád. Jsou to prý takové „sentimentální krávy“, které nechápou podstatu věci a zabývají se blbostmi. Na pohřbech malých dětí, které šláply na minu, brečí, místo aby fotografovaly. Při rozhovorech s matkami obětí se zdržují zbytečným vyjadřováním soucitu a soustrasti, nechají se zatáhnout k důvěrné diskusi, příliš mnoho prozradí o svém vlastním pohnutém životě, pijí s objekty svého novinářského zájmu čaj déle, než je nezbytně nutné, a často se zcela zbytečně vracejí k těm, kteří jim svůj osud už jednou dopodrobna vykreslili. Takové návštěvy jsou prý z hlediska novinářské vytežitelnosti naprosto zbytečné, rušivé a zdržují od důležitější práce. „Je třeba se nedomýšlet, zjistit to důležité, popsat co nejbarvitěji celou tragédii a jít za další,“ smál se tehdy na jednom nočním sedánku v čečenské metropoli Grozný pokusům některých kolegyně skloubit svou profesi s osobní angažovaností, občanským postojem, humanitární pomocí či jinou pošetilostí. „To je vyslovený profesní zločin,“ řekl nám tehdy.

Ráno jeho žaludek odmítl setrvávat v důstojném postavení a kolega potupně vrhnul. Se sesterskou láskou jsem mu umyla poblité boty, a když jsem z hadru do igelitové tašky sloužící jako odpadkový koš vyklepávala kusance natráveného levného salámu, kuchyní se šířil takový ten nakyslý, hodně sytý pach zvratků opilcových. Moji kolegové, váleční reportéři, co denně fotí mrtvolu, pohřby a utrhané končetiny,

si zacpávali nosy a obraceli oči v sloup. Pak vrhli ještě dva nejútloučtější. Do vlastního klína. Do večera jsem jim prala kalhoty a oni byli lítostí bez sebe, že ten den už žádnou krev nenafotí. Neměli totiž náhradní gatě, k tomu ten žaludek na vodě...

K večeru nám přišli naši čečenští domácí říct, že se cosi děje v sousedním Dagestánu. Vylezli jsme z úkrytu a hledali, jak se co nejrychleji dostat k čečensko-dagestánské hranici, kde se v roce 1999 schylovalo k dalšímu velkému rusko-kavkazskému střetu. Jako jediné ženě v bandě novinářů mi partyzáni nabídli luxusní místo vedle řidiče v nedávno ukořistěném džípu ruské armády. Neměl sice přední sklo a zadní sedadlo bylo ještě znatelně zakrvácené, ale kola ten vůz vlastnil a točila se poměrně rychle. Západní kolegové remcali a přesvědčovali Čečence, že ženská je za prvé jako novinář skoro k ničemu a za druhé že takovou zemi, jako je Česká republika, vlastně ani nikdo nezná: noviny v tomto státě vycházející čte tak málo lidí, že to ani nestojí za řeč. Potřísněné klíny a boty a především moje nesmazatelné zásluhy na jejich vyčištění byly v rámci konkurenčního boje rázem zapomenuty. Zbojníci se jen usmáli a galantně mi pomohli usednout mezi granátometry. Zbytek novinářů musel na vetčný nákladňák, který ten den do pohraničního Chasavjurtu vůbec nedojel.

Tahle příhoda se mnohokrát opakovala v různých obměnách. Tehdy jsem už moc dobře věděla, že být ženou v rusko-čečenské válce má své velké výhody. A že ta válka má svou výrazně ženskou tvář. Nakonec je stejně jako „potvora“ ženského rodu. Škoda, že k tomuto poznání řada mých kolegů a přítelkyň nestačila dojít. Zemřely příliš brzy, náhle, nečekaně a tragicky. Někdo je zastřelil, najely na minu nebo je unesli, znásilnili a na závěr jim uřízli hlavu. Irena Brežná čečenskou válku dokázala přežít. Stejně jako i já. Přežily jsme ji, ale něco nám z ní navždy zůstalo v naší mysli. Když

jsem Irenu poprvé potkala, zdálo se mi, že do té vřavy, válečného zmatku, zákopů, prachu a strachu ani nepatří. Psal se rok 1996. Pak jsem s údivem zjistila, že tahle noblesní žena právě dokázala splynout se skupinou Čečenek a obelhat ruské vojáky. Jako novinářku, ještě k tomu ze „Západu“, by ji do „vyčištěné“ čečenské vesnice Sernovodsk nikdy nepustili. Jenže ona uměla vypadat jako Čečenka, co si jde podotknout krávu. A zátarasy prošla. Vrátila se, odjela do Švýcarska a všechno popsala.

Jindy se setkala s jedním z nejhledanějších mužů světa, vůdcem rebelů Šamilem Basajevem. Pak s čečenskými ženami plakala nad marností světa, kde muži střílejí ženy a děti, a ještě si myslí, že na to mají právo.

Když jsme se poprvé viděly, a bylo to opět v „našem“ Čečensku, mluvila na mne slovensky a náš společný přítel, ruský obránce lidských práv a překladatel Andrej Mironov mi tehdy řekl: „To je tvoje krajanka. Můžeš na ni být hrdá.“ Dnes jsem. Tehdy jsem ještě nevěděla nic o důslednosti a vytrvalosti Ireny Brežné, která na rozdíl od mnohých našich kolegů nezapomíná na to, co prožila a popsala před mnoha lety. Ví totiž o ženských duších pomačkaných válečnou vřavou všechno. Když si znovu čtu její reportáže, které by mnohý náš mužský kolega označil za „nestydatě emotivní“ a „neobjektivní“, cítím, že máme společného mnohem víc než to, že jsme se narodily ve stejném státě.

Novinářka, publicistka a spisovatelka Irena Brežná pocházející ze Slovenska ale říká: „Němčina je pro mne pracovní nástroj.“ Ovládá ho skvěle. Nemyslím tím teď znalost německé gramatiky, ale schopnost slovem popsat situaci tak, aby si ji čtenář mohl spolu s autorkou prožít. Na rozdíl od ní mu však nehrozí žádná újma na zdraví.

Mám doma takový černý sešit. Je už skoro rozpadlý, některé listy se z něj snaží za každou cenu vylétnout. Jsou hustě

popsané jmény, telefonními čísly, která k těm jménům patří, adresami. V posledních letech je doplňuji e-maily. Je to můj adresář, který jsem si začala pečlivě vést v roce 1993. Rok poté, co jsem se odstěhovala do Moskvy. A pár měsíců poté, co začala válka v Abcházii, jednom z nejkrásnějších koutů bývalého sovětského impéria.

Neznala jsem tehdy Irenu Brežnou. Neznala jsem ani Naďu Čajkovou nebo Aničku Politkovskou. Ani Rozu Muzejovovou jsem neznala, ani Cynthii Elbaumovou, Natašu Aljakinovou, Malkan Sulejmanovou, Natalii Estěmirovovou, Jelenu Masjukovou, Světlanu Gannuškinovou či Charlottu Gallovou. Pět z výše jmenovaných už nežije. Nejen poženaného věku, ale ani důchodu se nedožily. Myslela jsem si, že symbolem bojů jsou vousatí, umounění muži, zbojníci a vojáci, rebelové, partyzáni, tajné služby a generálové, prezidenti, vojevůdci a jejich poradci alias našeptávači. Možná ještě nějaká ta zdravotní sestra mi do toho obrazu zkázy pasovala, ale jinak jsem ženy viděla spíš jako bezradné bytosti oplakávající své padlé. Jak jsem se mylíla.

Ten můj adresář, kterým dnes listuji, je vlastně průvodcem po posledním dvacetiletí. Po konfliktech, zemětřeseních a válkách, ve kterých jsem kupodivu potkávala mnohem více žen a dívek, než jsem čekala. A nebyly to jen zoufalé matky a manželky, modlící se za zázrak a za své manžely i syny, kteří na sebe navlékali pásy šahídů, minovali mosty, popravovali zajatce, stříleli do vesnic plných civilistů, popřípadě je bombardovali z bezpečných výšek. Kdepak. V tom mém adresáři je velká skupina žen, které se válek aktivně účastnily. Nikoliv se zbrání v ruce. Často to byly novinářky, fotografky, členky humanitárních misí, lékařky, spisovatelky a občanské aktivistky. Někdy do války vstoupily jako naivní, domácí putky, a vyšly z ní jako ostřílené, tvrdé, bolestí okoralé osobnosti. Jindy to byly zkušené harcovnice. Mám tam i pár bezcitných kariéristek a bezohledných slávychtivých

reportérek. Škoda místa na jejich příběhy. Nikdy ale, nikdy na rozdíl od některých mužů (pravda, zdaleka ne všech), ani ty nejnafoukanější nány nezapomínaly na děti. Svě nebo cizí. I když Irena vypráví i příběhy žen, které pateticky a zároveň upřímně dokázaly prohlásit, že za svobodu a nezávislost své vlasti by obětovaly životy svých čtyř dětí, trvám na mém přesvědčení: síla žen, s nimiž jsem se setkala kolem zákopů nebo přímo v nich, pocházela z jejich mateřství. Ať už naplněného početným potomstvem, nebo naopak očekávaného, či jen tušeného v daleké budoucnosti.

Po deseti letech jsem se v roce 2011 vrátila do Ruska. Odjela jsem ze země, která se stávala Putinovým Ruskem, a vrátila jsem se do státu, který už dávno Putinovým byl. Právě čečenská válka vynesla bývalého špióna KGB Vladimira Putina na politické výsluní. To on dobombardoval nekompromisně vše, co ještě projevovalo známky nějaké rebelie, zavedl ústavní pořádek, koupil si pár silných vůdců velkých rodů, udělal z nich kolaboranty a zahájil éru normalizace. Ta trvá dodnes. V srdci Kavkazu vznikl zrůdný režim se všemi atributy mafiánské, zločinecké struktury. Jeho odpůrci jsou mučeni a zabíjeni, ti, kdo patří do vládnoucího klanu a velebí vůdce, dostávají tučné dividendy, zbytek Čečenců je rád, že se už nebombarduje a že z kohoutků teče voda a že je co jíst.

Čečensko pro mne ještě dlouho zůstalo uzavřeno. Ne úředně. Stačilo se nebát usednout do ruského letadla a za dvě hodiny byl člověk tam, kde to před desetiletím s těžkým srdcem opouštěl. Jenže se mi na severní Kavkaz nějak nechtělo. Moje nejmilejší přítelkyně a parťačka z Grozného Roza mne zásobuje informacemi, ze kterých se mi svírá hrdlo. Tolik mrtvých kvůli těm slunečnicům s reklamou Coca-Coly na obnovených třídách Grozného? Jedna z nich se symbolicky jmenuje Putina. Mrakodrapy, umělé vodopády u řeky Sunži, ve které jsem viděla v roce 1995 plavat nafouklé mrtvoly

starce a stařeny tak blízko sebe, že to vypadalo, jako kdyby se drželi za ruce. Největší mešita široko daleko: 14 hektarů plochy zastavěné islámskými školami, ubytovnami pro studenty islámu, modlitebnami a v centru – mešita, která nemá v Evropě obdobu.

„Srdce Čečenska“ se jmenuje. Nikdo neví, odkud pocházejí obrovské peníze, za které byl Grozný po válce znovuzrozen. Povstal z ruin, a i když je prezident Kadyrov nevzdělanec, buran a nejspíš i zločinec, tohle mu Čečenci nikdy nezapomenou: umí to koulet s Rusy, dostat z nich co nejvíc, a přitom se ani jednou neuklonit. Je to jediný ruský státník, který může veřejně zajít za Putinem v teplákové soupravě, na Kavkaze tak nepochopitelně oblíbené.

Holky, co psaly o válce a o kriminalitě v současném Čečensku, často nedopadly dobře. Shoda náhod? Zákonitost? Kadyrov je prý jako matky lituje. Jako protivníky v politickém boji nikoliv. Pár z nich je po smrti. Aničku Politkovskou dokonce považoval za ztělesnění zla. Ale prý na ni žádné zabíjáky neposlal. Ať mu to někdo dokáže! Nedokáže. I kdyby to někdo nakrásně věděl, udáním nejmocnějšího z mocných, kavkazského džigita Ramzana, by si podepsal ortel smrti. Pár statečnějších, kteří prchli do Evropy a odtud hodlali o zvěstvech čečenského lídra nahlas mluvit, už je taky po smrti.

Ač tak nemožné a hysterické, hlavními a nejotevřenějšími kritiky Kadyrova mladšího byly a jsou ženy. Podle jedné z verzí se ty z nich, které byly zabity, mohly stát obětí msty a snahy zavřít jim upovídáná ústa. Důkazy o tom, že Kadyrov nechal zlikvidovat Politkovskou či Natalii Estěmirovovou, nejslavnější čečenskou obrádkyni lidských práv a jednu z mála osob, která zůstávala na severním Kavkaze a přitom otevřeně říkala, co je ten Kadyrov zač, neexistují. Dodnes je smrt většiny z těch žen záhadou. Nikdo po vražích už ani nepátrá. Je přece mír a na to špatné je nejsnazší zapomenout. Taky se o to snažím. Jenže mám ten černý zápisník.

A u mnoha jmen v tom mém adresáři jsem si nakreslila malý křížek. Jako u jména Nadi Čajkové.

Nepamatuji se na naše první setkání, ale vím určitě, že to bylo v Čečensku. Snad v roce 1995. Naďa se mi jevila na první pohled jako dosti šílený exemplář. Spřátelily jsme se. Pravděpodobně jsem se jí jevila stejně. Naďa byla tak trochu výjimkou mezi svobodomyšlnými opilci a kuřáky cigaret bez filtru. Měla v Moskvě malé dítě a kdesi za horami a řekami arabského exmanžela. Arabsky hovořila plynule, alespoň to tvrdila. Já jsem nikdy neměla příležitost to posoudit. Znaly jsme se intenzivně, ale příliš krátce. Byla o rok starší a asi tak stejně infantilní.

Smáli se jí, naši společní kolegové. Ona totiž přestoupila všechny etické kodexy, všechna novinářská desatera, etické principy, prostě všechno, co se dalo. Zamilovala se. Do zbojníka. Do šéfa čečenské guerillové rozvědky. Abu se jmenoval.

Nedalo se to moc dlouho utajit. Myslím, že on její city neopětoval. Ale spával s ní mezi jednotlivými vojenskými operacemi, a kupodivu ani pak nebyl unavený. Čečenci jsou nezmaři. Novinářská obec začala Naďou opovrhovat. Zůstala jsem jí jen já. Svěřovala se mi. Věděla jsem o jejich intimním vztahu víc, než bych chtěla a než bylo vkusné. Ke všemu se mi časem začal svěřovat i Abu. Místo aby mi dával informace o plánech guerilly, úspěších na frontě i za ní, utajovaných operacích a působení zahraničních žoldáků na Kavkaze, sděloval mi věci ryze osobní. Pro noviny nepoužitelné. O Nadě. O sobě. O své ženě a dětech. Věděla jsem, že mi nepřísluší to poslouchat. A chlapani novináři mi nadávali. Druhým dechem vyzvídali, co mi šéf čečenských tajných služeb zase řekl. Odbyla jsem je zpravidla s tím, že jim do životů Nadi a Abua nic není, neboť to s plány Kremle na Kavkaze a reakcí Západu na ně nijak nesouvisí. Novináři mě dokonce chtěli pověřovat kladením speciálních otázek. Fuj.

Nađu jako ruskou občanku kontaktovala za čas i druhá strana – ruské tajné služby. Historie využívání podobných případů zná moc dobře. A tak mi jednou nad lahví vodky celá vzrušená sdělila, že má plán. Ďábelský. Asi moc četla. Nebo koukala na hollywoodskou produkci.

„Nechám se naverbovat,“ prohlásila v hluboké noci.

„Kým?“ podivila jsem se upřímně.

„Oběma.“

Hned mě napadlo, že podobné nápady končí zpravidla tragicky.

„Rusové mě pošlou k Čečencům, abych něco zjistila, a já jim pak dám zkreslenou informaci,“ zasmála se potutelně.

„Nemůžeš se přece takhle do toho konfliktu zapojit. Máš ho jen monitorovat!“ Poučka z učebnic válečné žurnalistiky na ni nezabrala. „Nejsou blbí. Ani ti, ani ti. Přijdou na to a zabijou tě,“ varovala jsem ji.

„Který myslíš. Ti, nebo tihle?“

„Obojí,“ zasmály jsme se.

Následující den jsem se vydala do obce Šali, kde jsem měla vyjednanou reportáž o Aslanbeku Abdulhadžijevovi, jednom z nejznámějších polních velitelů Čečenska. Naďa jela do hor. Zmizela mi z očí. Byla zima roku 1996. Zmizela mi navždy.

Nevím o jejích posledních dnech mnoho. S jistotou mohu tvrdit, že před svou smrtí ještě potkala s milovaným Abuem. A že on na ni ruku nevztáhl. Až potom, co zmizela, jsem mu řekla, o co mne žádala. Kdyby nevystudovala arabštinu, pochybovala bych o její inteligenci či psychickém zdraví.

Jednou v noci, když jsme spaly u známé čečenské rodiny ve vysokohorské obci Itum Kale, mne probudila a povídá: „Myslím, že bys měla dojednat s vaší ambasádou, aby byli připraveni ukrýt v nějaké krajní situaci Abua, Aslanbeka a Šamila. Nesmíme je nechat padnout jim do rukou.“

„Copak jsem nějaký Červený kříž,“ zamumlala jsem rozespale. Ráno jsem si myslela, že to byla noční můra. Ale

nebyla. Naďa ten šílený plán propracovala do detailů a ještě několikrát mne přemlouvala, abych se po návratu do Moskvy pokusila přes naše velvyslanectví zajistit zbojnickým velitelům v České republice azyl. Bylo to jediné téma, kvůli kterému jsme se opravdu pohádaly.

„Ty nejsi žádná novinářka, ale zamilovaná kráva,“ křičela jsem na ni jednou tak, že mne z toho pak bolelo v krku. Ona se jen usmála a řekla mi: „Každej si zaslouží, abych ho zachránila. A já si vybírám podle nejlepšího svědomí.“

Našli ji zahrabanou v západní části Čečenska. Poslední, kdo ji viděl – kromě popravčí čety, o jejímž složení a národnosti členů se můžeme jen dohadovat –, byl můj tehdejší kolega Jaromír Štětina. Stáli spolu na silnici vedoucí do vesnice Samašky, kterou Rusové právě vypálili. Nikoho do ní nepouštěli. Jen místní. Oba se převlékli za čečenské vesničany, Naďa si omotala hlavu šátkem, Mirek si nasadil papachu. Chtěli zjistit, zda i tento čin ruských vojáků patří do kategorie válečných zločinů. Prošli. Pak se mu ztratila z očí. Dlouho jsme ji hledali. Kolegové z „Obščoj gazety“ dokonce vytvořili pátrací jednotku. Po čase se přihlásil starší Čečenec, který tvrdil, že našel tělo odpovídající popisu. Myslel si, že jde o čečenskou ženu a se vší pietou ji pohřbil na muslimském hřbitově. 29. března ji vykopali a poznali. Měla v týlu díru po výstřelu hodně zblízka. Experti určili, že zemřela v kleče, ruce svázané za zády. Někdo ji popravil. Zda to byla ruská, či čečenská četa, už se pravděpodobně nikdy nedozvím, a je mi to dost jedno.

Jakkoliv se chování a činy Nadi Čajkové mohou zdát nesmyslné, nesprávné, neprofesionální a provokativní, dnes vím, že byly lidské. Že se řídila citem víc než rozumem. Že chtěla bojovat za spravedlnost. A že chtěla psát pravdu, i když nepochopila, jaká pravidla při jejím hledání platí.

Všichni, které Naďa nepokrytě a naivně obdivovala, jsou dnes mrtví. Abua i Aslanbeka zastřelili, Basajev vybuchnul.

Kolegové odjeli do jiných válek. Nakonec se Rusům podařilo, že si Čečenci dílo zkázy dokonali vlastníma rukama. Jak Naďa, tak Anička Politkovská se musejí v hrobech obracet. Dnes se o Naděždě Čajkové v Čečensku nemluví. Jméno Aničky Politkovské, novinářky, která se zabývala korupcí, Kavkazem a Kremlem ve slavné „Novoj gazetě“, je mnohem známější. Ale vyslovit se ho Čečenci také bojí. Válka sice nezuří, ale nastoupil tichý teror Moskvou dosazeného pseudoprezidenta Ramzana Kadyrova. Oba režimy, moskevský i grozněnský, žijí v dojemné symbióze. Čečensko v roce 2012 zvolilo prezidentem Ruska Vladimira Putina 99,7 procenty hlasů. V roce 1996 tam jméno „Putin“ nikdo neznal. Dnes nezná nikdo jméno Nadi Čajkové a zapomíná se i na Annu Politkovskou a Natalii Estěmirovovou, které toho bezesporu udělaly pro čest horalů víc než ruský prezident i premiér dohromady.

Moje první setkání se smrtí ženy, kterou jsem znala, ale proběhlo ještě několik měsíců po střetu s Naďou. Cynthia stála těsně před zásahem pár metrů ode mne. Večer před tím tragickým dnem mi říkala: „Furt mi nejde nafotit tu bolest tak, jak ji vidím vlastníma očima všude kolem sebe.“ Bylo to v Grozném, 21. prosince 1994. Úplně na začátku rusko-čečenské války. Cynthia i já jsme se staly spíš díky vlastní nerozvážnosti a absenci zkušeností součástí šestičlenné skupiny novinářů, kteří navzdory výzvam svých kolegů i ambasad zůstali i po prvních leteckých útocích Rusů v čečenské metropoli. Bydleli jsme v centru, v takzvaném Francouzském domě, což byl obyčejný činžák se slušným sklepem, kam jsem já odmítala chodit během náletů proto, že představa pomalého umírání pod hromadou suti mi byla ještě méně příjemná než střepina v hlavě. Víím přesně, že jsme si tehdy takovou situaci vlastně nepřipouštěli, i když jsme o ní nahlas a většinou ve snaze obrátit řeči o možné smrti v žert vtipkovali. Byl mezi námi rozhlasový reportér, který jinak

než s přilbou na hlavě nevycházel. Pak ambiciózní ruský kolega, který se nás z pozice samozvaného velitele snažil řídit a organizovat.

„Dnes budeme spát ve sklepech,“ nařídil například jednou a Cynthie se svým přítelem Paulem dělali, že mu nerozumějí. Američanka ale rozuměla dobře. Její prababička z otcovy strany byla Ruska a Cynthie vystudovala rusistiku.

„Musíme se přemístit do krytu,“ další den zavelel k odchodu z Francouzského domu, že prý je to v centru už moc nebezpečné.

„Přejdeme na rýži,“ následující ráno zase chtěl, aby se přestaly vařit špagety, neboť mu prý už lezly krkem. Jenže sehnat cokoliv k jídlu bylo stále těžší.

Byli jsme zajímavá společnost. Různorodá až nesourodá. My, tři ženy, Charlota Gallová, Cynthie Elbaumová a já, jsme byly přece jen více opečovávány a hýčkány. Tři dny před Štědrým dnem jsme se večer s chlapci hádaly, jak svátky strávíme. V důsledku různého vyznání i míry tolerance jsme se neshodli na ničem podstatném. V noci byl nálet. Jednou jsme museli dokonce opustit dům, protože se nám zdálo, že dostal přímý zásah a padá. Nebylo tomu tak. Vrátili jsme se a probděli zbytek noci. Ráno jsme se vrhli do práce: zdokumentovat to, co se za tmy stalo.

Bylo to 22. prosince, to si pamatuji přesně. A byl čtvrtek. Trápilo mne, že už nejdou vůbec žádné telefony, žádný fax, ani poštovní holub nebyl v dohledu, a přitom v pátek vycházejí noviny! Nedostanu do nich nejspíš žádnou zprávu o stavu věcí na rusko-čečenské frontě.

Do té doby ve dne Rusové nebombardovali a nám se pohyb po městě za světla zdál navýsost bezpečný. Vyběhly jsme s Cynthií osudného rána na místa, kam v noci dopadaly bomby. Ona fotila pozůstalé, jak vyhrabávají ze sutin své věci i těla svých blízkých. Později jsem se dočetla v ruských novinách, že se prý na příkaz svého zaměstnavatele, tajných

služeb USA, snažila zdokumentovat účinnost ruských zcela nových a supertajných zbraní. Jakýchsi absolutně přesných bomb, které Kreml zkoušel na Čečencích jako na pokusných hlodavcích. Byl to nesmysl. Cynthia chtěla zachytit to zoufalství v nejsurovější možné podobě. Já ho musela popsat pomocí slov. Ona zobrazit ve svých fotografiích a obě jsme se ho snažily poslat do světa. Bomby, které shazovali Rusové, byly staré, rezavé a padaly na zem s přesností mnoha kilometrů. Západní rozvědčíci by domů museli napsat: „Používají tady to, co by se jinak stejně muselo brzy vyhodit na smeták.“

Stála jsem pár metrů od ní, když v jámě po nočním bombardování právě fotografovala plačící ženy, jak sbírají kusy těl a dohadují se, komu co patří. V tu chvíli přiletělo letadlo a pilot zřejmě proto, že na zemi viděl větší dav, pustil dolů další leteckou bombu.

Kouř se rozplynul, prach si pomalu sedal a my jsme viděli, že žádná z těch žen prohrabávajících předtím suť, nestojí. Ani Cynthia nestála. Její přítel Paul po chvíli našel kousky fotoaparátu i těla. Část hlavy chyběla. Cynthia bylo tehdy osmadvacet let.

Dnes už vím, že to bylo symbolické a zákonité: první novinářskou i mojí soukromou obětí čečenské války byla žena. A že to byla přesně ta chvíle, kdy je překročena tenká hranice: do té doby cizí neštěstí se stává tvým vlastním.

Po letech jsem se vrátila na to místo, kde Američanka zemřela, a nakonec jsem se v roce 1999 na čas do Grozného přestěhovala. To už jsem znala Irenu Brežnou a věděla jsem, že nejen čečenská, ale každá válka má svou ženskou tvář. A že mne tahle tvář mimořádně zajímá.

Po smrti Cynthia se k nám Čečenci chovali, jako kdyby nám zemřeli vlastní rodiče. Přicházeli k nám do Francouzského domu s kondolencemi a nakonec vyrobili i rakev, která se při muslimských pohřbech nepoužívá. Tělo se Paulovi podařilo odvézt z Čečenska do Dagestánu a odtud

přes Moskvu po splnění řady formalit i do USA. V Grozném brzy po Cynthii pojmenovali ulici. Na počest ženy, cizinky, která padla v boji stejně jako desetitisíce Čečenců. Dnes se její jméno ale nesluší vyslovovat nahlas.

Nechci sentimentálně zkrášlovat smrt Cynthie. Nechci, aby se zdálo, že byla statečnou bojovnicí za svobodu čečenského, amerického či jakéhokoliv jiného národa. Kdepak. Byla to mladá, ambiciózní, cílevědomá, tvrdohlavá a celkem úspěšná fotoreportérka. Šla tvrdě za svým a nevyšlo jí to. Chtěla být nejlepší. Jako my všechny novinářky, co jsme si svůj díl slávy vysloužily v čečenských zákopech. Jejím hlavním cílem nebyl boj proti násilí a útlaku, chtěla „jen“ udělat tu nejdramatičtější fotografii, potřebovala trumfnout konkurenci, šokovat veřejnost. Ten největší šok, který způsobila, však už sama nezažila. Ruský prezident Boris Jelcin nakonec odpověděl svému americkému kolegovi Billu Clintonovi, který dotíral s všetečnými dotazy, cože se to na tom zatračeném severním Kavkaze děje, že mu tam umírají občanky. I když se ruská provládní média snažila tvrdit, že Cynthie šlápla na minu, že ji s pomocí granátometu rozmáznul o zeď zlý Čečenec nebo že její smrt je záhadou, nakonec se to, co jsme my, očití svědci, mohli dávno potvrdit (ale nikdo nás neposlouchal), profláklo. Kreml přiznal, že se v čečenské metropoli plné civilistů, žen a dětí bombardovalo. A to bombami starými, nepřesnými, které padaly zhruba tam, kde se shlukovali lidé: na obytné čtvrti, náměstí, pohřební shromáždění. Cynthie odstartovala novou etapu čečenské války: smrt novinářů i novinářek se stala její běžnou součástí a bombardování nesporným faktem.

Po letech jsem se v Moskvě sešla s otcem Cynthie, panem Barrym Elbaumem. Schůzku zprostředkoval Oleg Panfilov, člověk, který stál v čele profesní organizace na obranu novinářských práv „Fondu zašity gласnosti“, později „Centra extrémní žurnalistiky“. Dívala jsem se do tváře toho muže,

který naposledy letěl se svou dcerou letadlem, když už byla v rakvi. Vezl ji z Moskvy do New Yorku. Teď byl zpátky v Rusku. Nevěděla jsem proč. Byl to drobný, štíhlý chlapík. Hlas měl nejistý. „Chtěl bych se podívat do Grozného na místo, kde dcera zemřela,“ řekl bez dlouhých úvodů a otálení. „Byla jste prý u toho. Pamatujete si to místo? Můžete mne tam zavést?“

„Pamatuji, ale nerada bych,“ řekla jsem.

Později mi stejný kolega, který mi před mnoha lety tak záviděl místo na předním sedadle ukořistěného džípu, řekl: „Víš, co by to bylo za pecku, vyfotit starýho Elbauma, jak brečí na grozněnské ulici a spílá ruskému vedení? To by vzal každý americký časopis všema deseti... Určitě bys to dokázala vyfotit i ty jako ženská.“

Od roku 1996 je pod písmenkem „B“ v mém adresáři i jméno Ireny Brežné. Potkaly jsme se, jak jinak, v Grozném. Zapadla do party žen, které jsem znala už dřív. Nedokázaly jsme v sobě udržet vztek a naši mužští kolegové to často považovali za nedostatek profesionality. Irena se hrdě hlásí k feminismu v jeho nejkultivovanější podobě. „Feminismus je věda o tom, jak funguje patriarchát,“ říká. A také zastává názor, který ji s Čečenci spojuje víc, než by se na první pohled zdálo: „Svobodu je třeba si vybojovat. Mně ji nikdo nedaroval.“ Ne, nemluví o boji s pomocí tanků a bombardérů. Ale o houževnatosti, vůli a ženské solidaritě. Nechce psát o prezidentu Putinovi či premiéru Medveděvovi. „O nich už se napsalo dost,“ vysvětluje. Ji zajímají ženy v Africe, Afghánistánu či Čečensku, které se dokážou vzbouřit proti tvrdým zákonům společnosti, do které se narodily. Spolupracuje se svou čečenskou přítelkyní, dokumentaristkou a lidskoprávní aktivistkou Zajnab Gašajevovou, se kterou připravuje řadu projektů. Pro ně ta válka ještě neskončila.

Vídáme se zřídka, ale vždycky navážeme v rozhovoru na to, co jsme minule nedokončily, jako kdybychom se rozešly

včera. Hovoříme o Čečensku, o našich mrtvých i živých společných přátelích, o politice, o mužích a našich dětech. I o dětech, které se nedožily dospělosti. Chce se nám brečet. Prý jsme my ženy neobjektivní, protože dáváme průchod emocím. Svět by ale bez nás nad mrtvými v čečenské válce ani slzu neuronil.

Příběhy mých přítelkyň, se kterými mne pojí většinou nějaké velké neštěstí a následná snaha se s ním po svém vypořádat, jsem převyprávěla tak, jak ve mně, kdesi v hloubce duše, spočívají. A už tam navždy zůstanou. Příběh Ireny a jejích žen jsem záměrně vynechala. Bude vám ho teď vyprávět sama.

Petra Procházková